

DAJMO BRANKU DA PLACÉ

Definitivno je rešeno: Branko Radičević živi.

Melanholični Jovan Popović dize ga u nebo zbog putenosti i raspusne vere u život i narodnost.

Obesni u večiti Mihiz smerno je klekao pred Brankovom setom prolaznosti.

Cedo harmonije, bidermajerski evazionist, kritičar sa bolnorim i preslatkom misli od sedefi Mladen Leskovac u deku svog pesničkog prethodnika iz minilog veka našao je sukob mladoga orijentalista sa bidermajerskom civilizacijom svoga vremena.

Najnabrojusniji znalač estetske misli prošlog stoljeća, onaj antikarijeristički Miodrag Popović, onaj sočni intelektualni plod tradicije, divi se Radičeviću (ako sam ga dobro razumeo) kao neobuzdanom borcu protiv tradicije.

Dedinac, pesnik čistoga kosmoa da nam je društvene odrednice Brankova živila.

Zoran Mišić, gola nit senzibiliteta, sluh našeg naroda, otkrio je u Branku Radičeviću senzibilitet i sluh, nemušto tugovnje i odljudojeno naturalno pulsiranje.

Eto, gledajte još jednom: Melanholik ga vidi veselog, držnik setnog, evazionist borbenog, tradicionalist antitradicionalnog, ko smišlja ga vidi kao mišićevskog! No, bez obzira da li se u njemu prepoznaju po suprotnosti, negativno, ili po srodnosti (kao Mišić) svi su ugledni držoperci poslednje decenije u Radičeviću, davnjopotinulom, opeljenom, okultnom i od metanjanja mu već otrcavcem, prepoznali život.

SVETLA TAMA — ZLATNA DIJALEKTIKA

Zvone zvona na kuli naše poetike, u nebu se ziba zlatni Branko Radičević, papuje taj nad nama već stoljeće. I šta nam se bljenjava u njega preostaje. Milo nam što ga ima, ali poznat je i oviđi, već davno su udovi nije govi postali i naši, srebrne žice iz njegove kose uplete se u naše sedine. Već vek citav u našem narodu jesen se odigrava onako kakuju je osetio Branko: na zemlji mraz je veće padlo, i golji diza k nebu drovo prut. Već milioni ljudi saznađoše za harmoničnu dijalektiku nebića kroz srce Branka Radičevića: krasotu oko ne gledaše plama, večernje nebo štono je obuklo; pred njime bija svetla neka tama, i tavnilo je svet mlj to odvuklo, baš ceo svet, i ostavilo mjošama: grđoba prazna, ja u njoj zrno prah, — golemi jeziv mene prodje strah.

OŽIVLJAVAČ KOSMIČKOG LINJANJA

Kažu, seta prolaznosti, jed što će da umre, očemerio se od smrti, pozeleno od žuči, a gle, dečko jedan znao je za neke druge vrednosti života! Znao je da se suoči sa njim, i da nadje u garežu prolaznosti jedno samozadovoljstvo. Oživeo ga s gustom, makar i zamirao, makar se i gasio. A preko gora gledak kakov šar, večernje kada sunce prostre more, i gledaj, oko, neba divni čar: posljednji zrak već dana eno tone, a trave vitke sjajne suze rone.

Kažu, olinjale mu teme, no svake jeseni linja se jedina ista tema — život. I gledali smo kako umilno brode po valovima kristalnoga vrela na suvom listu što je zima snela. Samo to, pa je čaša prelivena. Jer probajte, čik, neko od vas, da izlizivanju prirode, njenom trošenju i lapljenu povratite život, nadjete sruhu. Okoziće se, a priroda će vam umirati po svojim tvrdoglavim zakonima smrti. B. Radičević je na primer uspeo jednu zimu jezički, dakle, lirska, da naslika kao golemu kokoši: zima snela suvi list. Jedno opšte gašenje prirode, kod njega je oživljeno, i sprevano kao živi, svojevoljni proces.

DAJMO MU DA PLACE

Tom istom životu, koji se već u milijardu sunčevih ciklusa olinje, ne kažu ni bele, a pesniku, zato što nije kroz stoljeće očuval 108 stranica kvalitetnih pesama, imaju obrazu i druskost da kažu kako su mi skućene i preživele teme! Dosta je bilo te epohalne tradicionalistike. Dajmo pesnicima da isčeđe sunzu alu da bude gorka, da bude krvava, da ima gnoja i soli u sebi, i pustimo ih tada da umru, da ne kujaku akademitski kačko im poetika ostaje u tražnjaku. Bilion godina da si žive, druže Branko, ne bi uspeo da spevaš harmoničan epos o političkom i intimnom biću balkanskog bureta baruta u 19. veku. Ti si htio као Puškin da opevaš društveno bice svog naroda, htio si da rešis kontradikcije plišanih patrijaršijskih mozgov, hiteši da rešis ono što se isplijilo u palež i u pokolje antiperijeličke epope. Ostao si živ, ali ne zahvaljujući svom uvodu u istoriju, nego uprkos njemu. Sad čuj koliko još živiš:

KAKO ČETE NAJLAKŠE OGADITI TRADICIJU

Jedno vreme zabranjeno misliti, jedno vreme nedolично osećati, digle se brane, ali dumu jaku vjetar, stadosno osećati, stalo se dubok sneg, nagroste poplave osećanja, raskidaše se brane, sinuo Branko Radičević, ali uskoro ga reka pomodne osećajnosti potopila, je bio odvije fizički vezan za mehaniku kosmosa, za ginekotropizam, za jednu interpersonalnu konцепciju sreće i nesreće, luesa i udesa u ovom svetu. Izgledalo nam je da se u stilovima svakog novog pesnika javlja novi kosmos, nova kultura, nova trkanje bića. Posle dugog intelektualnog oskudstva kad su se lirske arhitrivopovi delili na karte kao i svaka racionalirana namirnica, slobodna roba duha učinila nam se kao nebeska māna, pena i nektar za tice. Izgledalo je da protekla decenija u našoj kulturi raskida sa tradicijom, kafileriše je, da se crkve macke hvataju za rep i vrte oko glave da se hitnu tamu gde im je i mesto, u Adu Huju. Ovaj prijevid je činjenica, i to pozitivna. Pokušajte dvadeset godišnjacima da stavite koprive na udove, i da im od nekih učesnika madžarske bune i od pliocenskih školja ka sačinile diktovani ideal. Makar kako te školjke sjale od srebra, samim tim što su čist, destilisani arhitip, one će se čitavoj generaciji učiniti krepane. Mi pouzdano znamo da su i pliocenske školjke nastale od sunčeve svetlosti, da su čeda zvezda, i šta više da su te iste zvezde, taj nebeski sir, još i dandas nad nama, ali posle jedne kulturne blokade, posle jedne plime tradicionalizma, svima nama učinice se, čim se kulturna brana provali, da su naše životne sile bitno različite od onih životnih sila koje su vraptale u ljusci školjke iz pliocene. U jeku takvog jednog bežanja iz krede i dinosaurove kralježi, protekla je protekla 1950-ta decenija u našoj poetici.

ANTIROMANTIČKI GRČ 1950-TIH

Učinilo nam se da su zvezde o kojima je pevao Branko Radičević neke druge, olizane zvezde. Za mlečni put, tu kliču neba učinilo nam se da je kod Branka Radičevića samo grdan lilihip s koga je obalavljen sladež a ostala samo tri štapina, lepa bela i namirisana. Citava decenija obeležena je bila jednim antiromantičkim grčom. I kao i svaki antiromantički grč, kao i svaki duhovni grč, i ovaj je procurio u znaku specifične kontradikcije. Cirkasta tetica estetika nije mogla bez svoje kontradikcije, jer estetika se na kontradikcijama i zasniva. Komparacija je njen spermatozoid, seme je njeno, elem, ote-

lotvorene objedinjenih soprotiviteta. Tako se i desilo da heliotropskog Branka Radičevića osetimo kao smrdljivu lešnju romansu i da od njega pođegnemo astrotropskimi zvezdopovećima, novim romantičarima, još učeršpančnjima, kićenjima, sladijima, saharinskijima, azulinskijima, pučpučišnjima, smržljivijim, nobljijim i kekijim, zvezdopapćima i pobornicima kristalizacije psihi?

BEŽALI OD KURJAKA PA SE SAKRILI KOD KURJACICE

U toj deceniji književna politika krvudala je i od rđojigrađana skakala na seriju sukcesivnih diferencijacija duha, octavljajući konture jedne rasparanoisane i slobodne kulture. No dinamika poetike, krvotok lirike vodio nas je sve jačem romantizmu, belom usijanju duha, plenitnosti na kub, otmenosti na —10, harmoniji na ± beskončano. Želete bili odmah da vas obavestim da je harmonija koja se doveđe do apsoluta, do čiste spoznaje beskonačnog, njen identifikacija sa razumom, njen definit, totalno identična sa jezom, sa plesnivošću prostora, sa nebićem, sa stravom. U ovo mi se može verovati, ali ne mora. Literarno historijski ostaje kao cinjenica podatak da je 1950-ta decenija bežeci od veštakog romantizma, od jedne sistematski izgradjene lažne slike poetske tradicije, dovela do stvaranja čistog romantizma u poeziji. „Čist“ — znači, oplevijen, očišćen od nervnog patosa i sveden na kristalnu moždanu melenkolu.

OTKRICE ŽIVIH BIĆA NA ZEMLJI

Decenija 1950, sazdana je novu poetsku kulturu. Opet se sme gledati u zvezde. Ova astrofotopika bez fraze oplenila nas je. Iz temelja je sagradjen jedan lirske arhitip. Nepoznat. Od pesnika ove decenije počinje jedno poznanstvo sa zvezdama, sa čistom svetlošću. Od Vaska Pope počinje jedna lirska obaveštenost o našim telima u fizičkom prostoru, od tog istog Vaska i od Branislava Petrovića sazajneno dosad brižljivo čuvanu tajnu da smo živa bića. A od Oskara Daviča čujemo da smo živa bića po imenu čovek. Od tananijih duševnih vlasti onih koji misle očima sazajnemo da smo živa biljna stvarjenja po imenu čovekolička trava. Kogod ume makar da prepozna lepu misao, plakaće kao dete od radosti srećući se sa novom, rejuveniranom, renascentiranim romantikom. U njoj nećemo prepoznati Branka Radičevića dokleg budemo analitički i cepidlački čitali slovo po slovu njegovih poetskih trajfa. Da bismo izmedju novostvorenog lirske arhitipta 50-tih godina i prasemanje naše poetske matrice (Branka Radičevića) mogli da uspostavimo kontinuitet moramo Brankove stihove čitati žedni, gladni, bolesni, iškidanji, drski, caknuti, kržljavi, božanski čisti, boginjači, bljuvorski, trlasti i vrlastoti, i lirske, slepi na epiku. Citajte ga kao Srbi, on će vam se možda prikazati kao odličan Srb, ali od liričara tu neće biti ni traga. Citajte ga kao čoveka koji veće uživ u život i veseli mu se, tu će veselja biti za sekser a tuge za milijardu dolara. Citajte ga

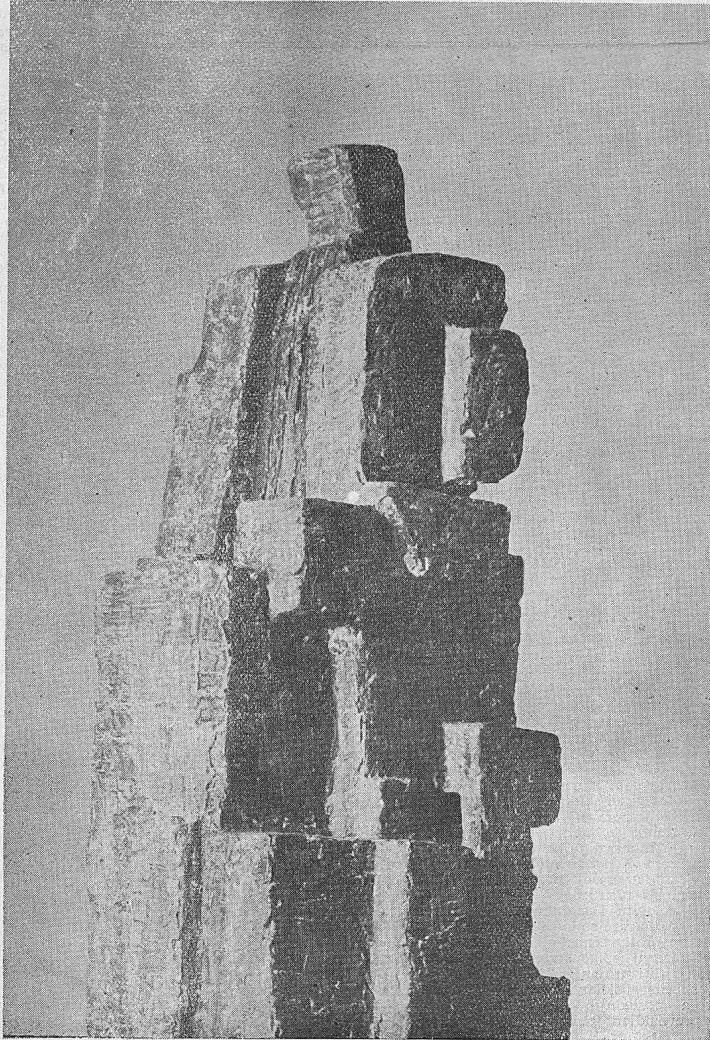
kao melanholika, videćete da taj urlator vrišti od snage i mlati udom po stolu. Preterano? Ne. Samo smo ublažili. Prikazujemo ga u blagim bojama. Mi znamo da će ovaj list čitati javnost i zato moramo da pišemo decentno, moralno, čestito i bez bluda u rečima.

KAKO BI PISAO BRANKO RADIČEVIC

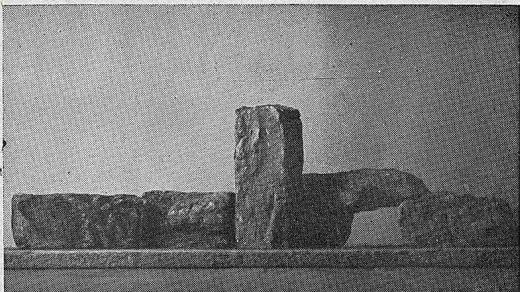
Medutim kad bismo hteli i smeli da budemo adekvatni i verni Branku Radičeviću, rođaču našu naše poezije, tada bismo morali pisati ovako:

Ako očekujete kod Branka da od drage stalno poljubaca njenih pije slad, i kog suće da buđu te oti sjajne a opet ne ka moje drage bajne i da vam se ne usta njenih baj i stalno i opet njenog oka krasni sjaji, — dat ćeće se zbljubaviti od smrdljaka kad vam Branko otkrije da se razbore od lj... i da mu je cura dala ... i ... Odmah zatim otkriće i ove političke stihove: o Vojvodstvu ... naše! S tim da vas obavestim kako u našem našem malu deca čim se od sisa materine odbiju grabeževe (iz kujne) i jure da bocaju neke tamne leševe. Pa kad vam opiše idilični zagrđaj između dragog i drage dok u ruci drže dve odsjećene glave, on će sav srećan uzvinkuti: te krasote već ne nadaju više!

No, mi nećemo pisati u duhu Brankovom. Hoćemo da kažemo da je ovaj pesnik zaista još živ. I zbor vredrine, i sete, i zbor tradicije i antibidermajersvta, i zbor svog društvenog i jezičkog aktiviteta i bog sluha i senzibilnosti. On živi saglasan sa neromantikom naših dana, živi kao pesnik svestrasti i tame, u njegovom je delu prvo zrno danasne poetike purifice.

momačilo krtković

m o m ċ i l o k r k o v i ċ p r o j e k t s p o m e n i k a u k r a g u j e v c u , 1958

ZANEBLJENJE — ZAZEMLJENJE

Brankova komunikacija sa nebeskim telima, zvezdama i suncem, (Gregori Bejtsn) odista je uprošćena, čak je u njoj i mehaničkog simplicizma. No, zahvaljujući ko zna kakvom tajnom korektivu, pesnik je sačuvao neposrednost izraza. Njegovo sunce i zvezde fizički su istiniti. Njegovi ljudi biološki su istiniti. Malo je i zleudo nebo Ranusut od "dilekteve oseckih kružne same nebeska i ljudska telesa. Devojke kruže nebom, a sunce hoda po zemlji. Ljudska bica su ocelotvorena, nebeska tela su oteterovorena, žene su zanebljene, zvezde su zazemljane. To je odista prosta mehanika, ako je posmatrano misaono. Ali u toj mehanici je nešto ilegalno, nepoznato i većno, iz tog sunca curi mleko, iz tih žena svetlost se rasipa. Čuje li sam samo to.

Kod mene kad si, milo zlato moje, golemi onda vas imadene, daleko kad je dragi, lice tvoje, zaludu nebo širi zvezda

ISTINA JEZIKA KOJI SE RADJA

Otkuda istina u ovim neospornom romantičkim, sapunjavim stihovima? Ta istina leži u reči širi. Nebo širi splet zvezda. Mi ne vidimo nikad okom kako se sve zvezde razmiju, tek ponekad nam padalica nagovesti ovu istinu. Iz Brankovih stihova tu istinu mi čujemo, mirisemo i krvaramo. Odista je iskazana fizička komunikacija između čoveka i sunca kad se saopšti rečenica: i gore digoh oko zvezdi dana, ali u jezičkoj konciznosti i artiljerijskoj preciznosti ovog sprega reči: digoh oko zvezdi, leži jedna fundamentalno lirska istina koja ne zastareva jer se koncizije i metaforičnije ne može više nikad kazati! Nema spora, radi se o jednoj primitivnoj lirici, ali njeni istina ostaje. Izmedju pesnika i izvora svetlosti uspostavlja se fiziki odnos, ali zahvaljujući snazi jednog jezika u nastanku, njegovom brutalnom i neoklošnom imenovanju stvari i bica, taj fizički odnos subjekta i njegove kosmičke okoline ima još uvek psihološki oreol. Mehanička, materijalistička poezija postala je i ostala u službi Branka Radicevića slika primarnih poluga duše. Citajući stihove tog prvog našeg nadrealiste mi se čudom osvedčavamo kako se na neobjašnjiv način fizičko i biološko prevaruju posle jedne nako veštacke sinteze u psihičko.

JEDNO ZAKURNJAVLJENO* DIONIZIJSTVO

Bio je u telu, to se i odviše zna, lepotu žene i čulno originalje čaralo ga, što je, zaobljavalo mu ritam poput dojki, stihovi su mu zvezkali, prskali i polivali nadljudski. Imao je paljivinu međeke i ishod konja. Je li odveć animalno rečeno, gdje? No, možda autor ovog teksta i ne bi u stihovima Radicevićevim prepoznao nekakvo osobito dionizijstvo. Stepen identifikovanog dionizijstva upravo je u obrnutoj srazmeri s bestiološću. Radicevića su pretvorili u bantaha niko drugi do li njegovu smerni izdavači i priredjivači. Ja nikad možda ne bih htio ni mogao dokazati animalnu lascivost B. Radicevića. Međutim, kad izdavač obavi njegovu pesmu u kojoj je htio da pева „i o nebu, i o paklu, i o politici, i o grljenju i — ne znam još o čemu“, pa ta pe-

sma bude odštampana ovako:

Na krilo mu mlada pada,
A on mi je ljubit stade.
— — — — —
— — — — —
— i još 35 stihova sve ovako
u criticama — — — — —

Još on pita zlato svoje, —
I tu malko stade šala, —
Ma mu kaže koliko je
Dragih dosad već imala.

Tad se više ne radi samo o čulnoj konceptiji ljubavi, posredje je nešto zakurnjavljeno i upaljeno. Književna istorija dozvolila je pesniku da obeća u pesmi Ludi Branko i nebo i pakao i politiku i grljenje, ali kad je to grljenje napisao, eva mu već sto i deset godina stihova brišu. Ovoč čijenici možemo pristupiti dvojako: ili je „dodirivanje dve osoobe različitih ili još bolje rečeno suprotnih polova“ nešto prijavo i samo od sebe antiprirodno i ne estetično, šta pesniku automatski diskvalificuje kao šugavu nikogovinu, ili je pesnik zahvaljujući svojoj, dabbome nešto specifičnoj estetičnosti, jednom punokrvnom konceptijom dionizijstva otisao 100 i 10 godina ispred svoga vremena, te ni do dana današnjeg nije doživeo potpunu afirmaciju i recepciju ove svoje kecerajske lirike.

O SNAZI PURITANSTVA U NOSKOJ KULTURI I NJEGOVOM PRAVU NA NEDOSLEDNOST

Da li je Radicević dosad meren sedišnjim aršinom?

Da bismo na ovo pitanje odgovorili, moramo sad malo pužiti, papivo, heuristički, kao gusenica.

Komunikacija Brankovog subjekta sa nebeskim telima, sa izvorom svetlosti, štura je, deprivirana, kušljiva i jektičava u svom prostornom gnosticizmu. Radi se o prostom fizičkom kontaktu čula vida i svetlosnog izvora. Pa ipak, toj se poeziji dividimo bez rezerve, fanatički, frenetički! Zašto? Zato što je jezik Brankov jezik u nastanku. Lingvistički primogenitet, rodjenje jezika i sintaksе, porodjaj reči, odigrava se kao oslobođenje psihе, kao kidanje lanaca sa duše; zarobljeni jezgre izraza, nemušta osećanja koja su robijaški želela da se razvaze, da se omuže, oreče, oslove, ispevaju, prvog dana kad ih pustite iz mreže mozga nose u sebi jednu čestodnost, jednu istinu bez posrednika. U danima prvog formiranja jezika reči odlaze na pravo mesto, svaka nagonski ove svojim tagmama kao što svaki vokalni čim ga demobilise odmah ide svojoj kući. U slučaju astrološke poezije Brankove, kao što vidimo, fizičko saznanje postalo je lirsко zahvaljujući prvorodnosti jezika. Reči su maksimalno adekvatne jedna drugoj, jezička matrica poseduje logiku čvrstog kosmosa, pa se stihovi ispevani u primogenitalnom lingvističkom maniru odlikuju, čak i kad ne kazuju poetsku misao od značaja i složenosti, jednom logikom, čvrstinom, čisto duhovnom, iz koje zraci sunce i topla svetlost razuma. Tako se jedno neinteligenntno saznanje pričinjava inteligentnim. Ova pričina nije varka, to je stvarna pričina prajezičkog lirizma.

Neka je i Radicevićevo prileganje uz ženu, tako otvoreno i

prožeto prostornim gnosticizmom, svedeno na gest. Da li treba očekivati da ovog kontakta dva ljudska tela, od njihovog prostog gesta istu tu adekvatnost primogenitalnom jezičkom izrazu?

Treba. Staviše, pre se treba nadati da će jezik biti u svom jajetu i u svojoj materici kad se izrazi gestom dva čoveka među kojima struji privlačna snaga, nego kad se zasniva na mehanizmu jednog čula vida (kao što to biva kod kontakta čoveka i zvezde). Pa ipak, jedna istorijska metoda tumačenja poešte tradicije, već 100 i 10 godina kstrira stihove B. Radicevića portretuju njegovu dionizijsku snagu. Kakvo treba tumačiti ovu pojavu? Jednostavno: za našu kulturu je simptomatično uverenje da je privlačna snaga zvezda jača od privlačne snage žene. Jedno vreme, srećom kratko, stav prema poeziji i osnovnim vrelima i motivima izraza zasniavao se na uverenju da je privlačna snaga bifteka jača od privlačne snage zvezde. Ne znači da nas biftek ne mami i dandans. Naprotiv. Danas smo došli do uverenja da je naša hrana sastavni deo našeg bica, te da se u mag netizmu koji struji između nas i naše hrane ne ispoljava atraktivitet nesrodnih tela, nego jednog istovetnog bica. Kultura, poezija, raspravljanje komunikaciju između dva nejednaka tela, između tkiva belančevine i tkiva svetlosti. Između tkiva životarenja i integracije i tkiva dezintegracije, radjanja. Između tkiva homogenog (smrti) i tkiva nehomogenog (večitosti).

ELEM. Brankova poezija nije nikad merena dosledno. Do dana današnjeg njegova medjujudska lirika gesta identifikuje se sa stilizom prijeđi, ignorise se da je primogenitalna lingvistička lirika nikla iz gesta, kako nas to uči ugledna The gesture theory. Analizu ove lirike gesta u B. Radicevića čitalac ovde neće dobiti, jer u potpunom izdanju velikane lirike iz dvadesetih godina XX. stoljeća ta je lirika izbrisana, nije vraćena do danas, i, ako je verovati u postojanost aksessualiteta u kulturi, zadugo neće ni biti vraćena. Ovim se rečima ne traži publikovanje Radicevićevih „opačina i nemoralnosti“. Ne brane se ni njegova „nepokrivena pohotljivost, bezumna nepriznatelnost, nerazborita samopouzdanošć, bestidna grubost i krajnje neznanstvo o ljudima i stvarima“ (kako je to već davno definisao J. Stepić). Jedini nam je cilj bio da prikazemo kako je fizička percepcija nebeskih tela koju je Radicević ispevao postala namah deo naše kulture, dok je njen antropotropistički, dioniziski deo baš zbog svoje fizikalnosti u potaju slasno prihvaćen, ali iz formulisane verzije kulture izbačen. Jedna istorija čulnosti našeg naroda, pa čak i estetične čulnosti, bez razmatranja dionizijstva Branka Radicevića ne bi se mogla ni zamisliti.

A istorija literature eto dozvoljava sebi da se zamisli bez naše jedine (tako odnoćene) renesansne estetske bludinje. Pustišnina sa skriju pola Brankovog opusa, stvorи se lažni mit o frigidnosti i studenom harmonizmu naše poešte tradicije, pa kad se jedan Popa i Davičo nadovežu na dionizijstvo Brankovo, prihvatajući njegovu čulnu, materialističku liniju, — tad se ti isti kastratori B. Radicevića listom dignu i viču: modernizam! Pljuje nam se u oko. A Branko je 100 puta pljuju u oko: sta velite o onom kad majka jedne devojke trlja i pipka mladića svoje čerke i nuditi mu svoje ljubavne usluge! Modernizam, panseksualizam? A?

POTANJE O ZVEZDOBOŠCU

U mladim danimi pevao je o suncu, u tuzi sunce je prizivao, pred smrт ga zaustavljaо. Zaista, bio je pravi pesnik baš po svojoj „nerazbiritoj samopouzdanoći“. Sunce je njegova opsesija. Govorio mu je: nisi mi potrebno, idi kud znaš, moj izvor života je ljubav devоjčina. (Negativni heliotropizam).

U časovima čamotinje i skrušene gradjanske ništavosti, kad se divio vetrui koji ne da nebu da ga pauci zamreži, njegova sunčevska mitologija prerasla je u je-

ZIDARSKA TUGA

Vazduh
Kao miš šmugne
Kad god se nova opeka uklopi u zid

Gledajte
Njihove ruke rešene da sačuvaju
Ono što je još najvređe
U ovom unapred prokockanom danu

I to je zidarska tuga
Tuga onih koji sve mogu a ništa nemaju
Onih koji kriju svoju dosadu da ne bi bili neunesni
To je tuga preteran razumevanja: diže se krov
Kao pesnica nasred beskraja
Jedan stari dan, preuredjen i nov
Njihove ruke u živu ograju spaјa

Ispod najdonje skele
Sede dva čoveka
Dva čoveka koji su sve ovo zamisili
Dva pomalo umorna ali vrlo hrabri čoveka
Oni znaju ono što niko ne zna

Gde je grad?
Gde je trg?
Najzad, kome su potrebne ove kuće?
Grad je na kraju zime: ako ozdravi sunce
Ako se voli žena, ako zaplaće dete.
Grad je nešto mirno, zaspalo pored reke
Posle sto godina, predeće.

VALJAJTE BURAD

Valjajte burad. Valjajte ih rukama i nogama
Kotrijajte burad državom i istoka i juga
Neka s затresu, neka izlome plesiva vrata skladišta
Neka zatunje kao lopte sunca što preskaču dane i meridiane
Neka skakuju na svakom metru kaldrene neka zagrme
Niz padine srednjeg Balkana, do donjih mora, do stana
Vetr, do mene čiji se glavi u vatri oslobađa.
Učinite nešto da dani ne liče na prazna školska dvorišta
Na mržnju što se nesigurno izdvaja iz straha
Na ovaj krik što iznevareva ruke skrušene za molbu
Učinite nešto za moj lažni život, pomožite mi da vas volim!
Valjajte burad valjajte zelenu burad
Burad zemlje burad meda burad baruta
Burad pitljeg mleka burad mošta burad ulja
Burad moje crne nesreće, burad mraka
Burad peska, čvrenu burad vašeg neznanja ljubavi
Burbice nabučeli bucmasta bubuljčave
Što na hrastova rebra iznajazu nevidljive hladne suze
Valjajte ih preko stolova preko trpeza pratite ih hodom [poskoka]

Potrite niz obalu potoka, dvaput brže od potoka
Preko suve trave niz Ravne Kotare dlanovima i kolenima
Nizbrdo preko krovova, nek pukne crep
Čekaju doline čekaju tih reke valjaju negde neko čeka
Valjajte ih preko svojih ledja, ostatkom snage ih gurnite
Niz hodni nadleštava, niz žljbove skakaonica, niz tabuonica

Bure da bubre između čoveka i izbegavane odluke

Stada buradu da krenu niz lideve: čepove u džepove

Pa za njima, ponajlak, a kapu na potiljak.

(Hoću da padnem do dna! Stojim, nad sobom zlurad.
Čekam proleće bez drveća — da jeknu burad!
Kakvi bakrači, kakvo crće.
Neka se u burad raščlan drveće!)

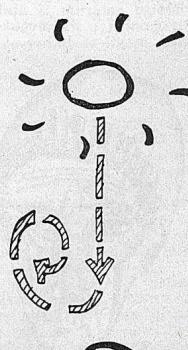
Milovan DANOJLIĆ

dan transverzalni heliotropizam, ba da glasi, kako mi verujemo: mešavini mržnje prema većnoj u svetu se nači! A šta radimo: sili sunca i želje da sam postane mi ljudi kad taj tren dodje?

Da sam sunce, misli on svojom pesmom, popišmanio bih se, pa bih jednom zašao da nikad ne izadjem. Do jednog pozitivnog suncobrata teško se dizao. Po učestalosti kojom se sunce u Radicevićevim pesmama spominje, moglo bi se pretpostaviti da je to zvezda dana za njega poseđovala natprirodnu moć atrakcije. Međutim, pozitivni heliotropizam je za ovog romantičara ostao privremen, zabluđiva mladost. Ra stava je i prema suncu: sunce jar ko, jače sjatiagni, pa im lice, pa im nome smagni! No od ovog obrtanja prema suncu daleko je jači njegov antagonizam prema toj većnoj svetiljki. Najdublja i najčudnovatija konsekvenca Bran kove opsesije sunčem izražena je stihovima:

O, stani sunce, stani, ne zahodi.

Bela dana sobom ne odvodi.
U tim je rečima jedan život uskrutan u sebe sama. Pastivi heliotropizam grči se ovde u gusenitavim defanzivnim refleksima. Ontološki krik agonija tre

NEGATIVNI HELIOTROPIZAM:
O, DA JE TAFC (SVETE) JA NE
LJUBLJAH ZARKO
JOS BIH GLEDO TVOJE SUNCE
JARKO

Vićemo: stani sunce!

Cuje ga samo, Branka Radičevića, rasanog pesnika, biće do srži presejeno u izraz. Ni trun ontološke istine, čista poezija! Cist i raz! A kako i ne bi bio, kad je on tvorac arhitipa, ne egzisten-cijalnog, već lingvističkog, izražajnog.

Stati sunce. Ukočiti život, da bi se živelio! Protivrečnost vitalnosti, ali to je lingvistički jedini spontani adekvat agoničkoj situaciji. Egzistencijalno: stani sunce! znači umri svete, lingvistički taj krik znači: neću da umrem.

Opasno je to susedstvo destrukcije, utrujavanja i vitalizma, šižički opasno, radi se o drastičnom rascpisu svesti kontradikciji želja.

ČUDNOVATI „BRANCO OBSCURE“

Sad smo napustili sfere fizičkog i gestovnog sveta Brankove poezije. Zašli smo u domen estetika*** nerazjašnjivog. Jer kontradicije nekih pesnika, koji su živeli u srećnim vremenima samo su pridonosile žestini dramatske napetosti njihovog opusa. Sa Brankom Radičevićem nije tako. Necemo o njegovim kontradikcijama govoriti potanje, samo čemo vam reći kako se taj raspored njegove svesti najizresitije manifestovao. On se octao u pašažima „karkasalne lirike“ u kojima se hladno sekut ljudske glave, po ulicama curi mozik, deca bockaju leševe, jedni ljudi ujeđaju druge, a veseli kolo igra po mrtvaczima. Cinjenica da je Radičević percipirao karkasalne elemente stvarnosti i našao u njima lirske intenzitete ne doveđi još o rascepiljenosti pesnikovog unutrašnjeg psihoskog kriterijuma za stvarnost. Ali kad on pri punoj samosvesti uzvikne za scenu bockanja leševa: te krate sive već ne nadjuvi više! tad se o lirskej i svesnoj saglasnosti duha ne može govoriti. Ove elemente sizičkog, kojim je dopunila njegovu božanstvenu percepciju fizičkog sveta, podriđiva mu je istorija. Radi se o jednoj od nebrojnih istorijskih ironija, koje mi, njeni privremeni gosti za svog života ne stižemo da spoznamo u njihovoj ironičnosti i primamo ih zdravo za gotovo.

Raša POPOV

* Zakurnjavljeni, od zakurnjaviti, v. zadimirati, patffen, dampfen, schmauchen, qualmend rauchen, vollrauchen, volqualmen.

** Radičevićevom negativizmu prema životu sveta ima odoseđenosti. Jednom on percipira kako zrati sunce u mrak, dave se u njemu i nestaju. Drugi put će opet taj mrak da se kondenzuje: tavnila zače bezat od ishoda, u mraćne dve se točke na satu. Iako je ovaj svetski negativizam svakako i u napred posmetu vizualni svetle tame! U ovaj formuli pesnik je našao razrešenje nebića, ostvario nistarivo.

*** Cinjenica da rodonačelnik nase pozeti da do srednje doba učinjava bilo da i a manjih stihova, za mene je simptom koji govori o prirodi kritičke misli u nas. Ali jedna druga cinjenica govori mi i više nego što se usudjaju da ovde napišem. Moji zaključci nekakvi ostani neiskazani i cinjenici evo, nemaju smisla, oni su od sebe, kad, manjim i detaljima, miluju svojim slatkim udovima unronjeni u čistu ljubav, stihovi se brišu! A istovremeno se sasvim hidnokrvno ostavljaju netaknuti stihovi u kojima se muško i žensko grie držeći između sebe dve otesane ljudske ruke! Kakav delatan moral, kakva čudnovata estetika!

ALBER KAMI ILI ETIKA SREĆE

POSLJEDNJE GODINE

Raščititi najpre nesporazum koji malo po malo oplice posljednje Camusove (Kamićeve) godine, prividnu sruštu, navodno povlačenje, dezinteresiranje, napuštanje bojnog polja, sklanjanje u komodne visine olimpijskog abstsentizma. Sto je? Po neka grupa ili grupe nikako da oprosti Camusu, pa ni mrtvom, odbijanje da prada svoje ime za sapunske etike (čitaj: ne upotrebu raznim politikantsko-strančarskim ili pseudomoralističkim ekshibicionizmom). Eto izvora priča o umoru.

Camusove posljednje godine nadovezuju se organski na Camusa pjesnika „Ljetna“, na traženja radioti povratku u Tipizapanon istini smisla i besmisla — istina ljepeote. I sreće. Njegov literarni put ka i njegova ljudska narava su dvoobrazni: sreća i apsurd. Težnja za srećom se nalazi u Camusovoj vedroj mediteranskoj naravi, ona je i izvor humanizma. Apsurd se očituje kroz negacije sreće, rat, bolest. Kada je Camus, teški tuberkulozni bolesnik najviše voljom savladao apsurd bolesti, kada je Camus borac protiv općeg apsurda dočekao svršetak rata, kao urednik jednog od glasnaka i stvaralačka mišljenja pobedonosne rezistance, lista „Combat“, počinje se pomalo opet javljati Camus tražilač sreće. Ljudskim posmom neutralizirani apsurd uступa mjesto sreći koja prerasta posljednjih godina u osnovnu preporuku umjetnika i filozofa.

Camus je osjetio: traženjem individualne sreće postao je bijela vrama u intelektualističkim krugovima našeg vremena gdje prečesto osnovni ton daju oni „profesionalni patrioci“, potomci stvorenja o kojima govori Gorki jednom pismu Žošenku, kao o posebno zanimljivom materijalu za humoristu. Camus im suprostavlja jednostavnu rečenicu: „Treba biti jak i sretan da bi se moglo pomoći nesretnima“.

DECENTNOST...

Bili smo, ja i jedan talentirani mladić, pjesnik, slikar, glumac stvorili bazu sjajnog razumijevanja na sinhronom čitanju nekih Camusovih tekstova. Pred par godina. Priznao mi je, budući da imam literarni, intelektualni ambijent, budući da se kreće u literarnim, intelektualnim krugovima, da nekako okljuje sami sebi priznati da može, da bi želio biti individualni sretan, a da to ipak ne znači pad u konformizam, ne znači uspavljanje ljudske i umjetničke solidarnosti. Ja sam se već ranije usudio priznati istu priču, možda i uz pomoć „Ljetja“, objavio sam ga i nismo se odrekli umjetničkog doživljavanja a nismo ni nosili prljave košulje niti se opijali iz očaja (akao je veselio, da, niti potonuli u vječnu strepnju zbog postojanja hidrogenske bombe na globusu, a ipak nismo otišli sjediti u Klub književnika ni poteli sajnjici o ulasku u Akademiju. Čitajući nedavno jedan Camusov tekst, o kom potom, i koji usprkos kratkoće smatram kapitalnim za razumijevanje njegove posljednje faze, našao sam razradjen bit onih istih misli do kojih smo onda došli naš dvojica nezavisno i spontano i koje smo onda (negdje 1957), zajedno pretresali. Budući da nemam iluziju o našoj kongenialnosti na Camusovoj relaciji, zaključujem da je Camus ostao do kraja ono što je bio od svojih prvih radova — maitre à penser, misaoni vodič i formulator, izrav htijenja, radosti i strepnji cijele jedne mladosti. Camus nam je pomogao da nadjemo izlaz iz zabune u koju nas je bacila s jedne strane

reakcija na parolašku sreću i optimizam tzv. socijalističkog realizma i njegovih staniolskih junaka, a s druge strane nemogućnost da privratimo ni nemocni strah, ni očaj, ni ubitacno savještiranje jedne na Zapadu rođene a prema Istoku presadjivane misli i literature. Ne, jasno, rješenje idejno-socijalnih problema — Camus nikad nije zalažio u političko-socijalске detalje ni nam je tu import potreban nego rješenje individualnog traženja sreće i odnosa prema njoj, i odnosa prema umjetnosti koja treba biti njen dio.

Albert Camus, eto, nije uspio stvoriti djelo, koje bi rezimiralo njegovu posljednju fazu. Nije niti moramo hvatići po nekolikim napisima razbacanim u novinama i revijama, kroz kazališne adaptacije i režije, i kolikog god taj materijal bilo voluminoton miniaturan i fluidan, posao nam je olakšan: Camus se nikad nije udaljavao od bitnog. Najvažnije je Camusova izlaganje na televiziji svibnja 1959, publicirano zatim, u njegovoj redakciji, u „Figaro Litteraire“ od 16. V. 1959. (Organksi povezane s ovim refleksijama su Camusove adaptacije i režije Faulknerova „Rekvijema za jednu opaticu“ (1957) i „Bjesova“ Dostojevskog (1959). Teatar je jedno od Camusovih predstavata sreće i opet sredstvo izraza).

„Zašto sam se bavio kazalištem? Često sam se pitao. Jedini odgovor koji vam zasada mogu dati izgledati će obeshrabrujuće banalan: sasvim jednostavno za to što je kazalište jedno od mješta na ovom svijetu na kojem sam sretan. Ipak, nije li ova mimo nešto manje banalna nego što izgleda. Konačno, sreća je originalna aktivnost. Danas se ljudi uglavnom skrivaju da bi je upravljavali, postoji tendencija da se u njoj vidi neka vrst „ružičastih baleta“, nesto, zboruge sreće da se trebale ispricavati. Nemojte, teku tako, reći „ja sam sretan“ jer čete začaći vidjeti na namrgodjenim licima vašu osudu. Ah, vi ste sretni mladići, a što će se sirodati kažišta Zemlje? Oni, oni nisu sretni kako vi to kažete. Što uraditi sa leprozima, „kako ih se oslobođuti“ kako kaže naš prijatelj Ionesco. Što se mene čete, ja vjerujem da treba biti i sretan da bi se moglo pomoći ljudima u nesreći. Onaj ljudi počvrači svoj plastični teret i postopek pod vlastitim teretom ne može pomoći nikome. Naprotiv, onaj koji dominira nad sobom i svojim životom može biti istinski plemenit.“

Evocirajmo u ove jasne i čiste refleksije, lisenje svake spekulativnosti, jednu raniju Camusovu misao, da nema ništa užasnije od odsustva osjećaja na usnamu krvnika, mučitelja ili inkvizitora. Shvatit ćemo da se ne radi o mentalnoj higijeni nego o filozofskom stavu, dolazimo do konstatacije Clauuda Roya (Camus solidaire et solitaire, „France Observateur“ 7. I. 1960.) da za Camusa rasploženje znači ne samo estetski način već i moralnu aktivnost. Do niza tragedija na najširem planu naše planete i do očaja malih nevidljivih jedinki dolazi od manjki osmisljene, iz lancane reakcije jednog zbroja najprije refleksija, onda aktinosti, dalje, zakona i ideologija koje zapravo sa čovjekovom biti i radosnim u njemu nemaju nikakve veze. Dakle, u individualnom rasploženju se najprije ogleda odnos prema svijetu, izvede ga pred sud. A ova, posljednja Camusova faza, skrta stvarovanjem, bogata proizvijavajućima, najveća je afirmacija osnove Camusova djela, nerazlučive povezanosti sa životom. Ne mislim sigurno na povezanost u smislu blagopokojnog realizma, povezanost sasvim površnu, ef-

ektu. Ne, govorim o posebnom talentu, smislu za osjećanje i doživljavanje života, o nekoj recimo egzistencijalnoj svijesti koja često manjke i naizgled vrlo aktivnim stvorenjima. Mislim da za osjećanje i doživljavanje vlastitog postojanja (a preko njega i općeg) treba imati poseban talent, čulo, kao što treba talenta da bi se bilo muzičar, pisac ili končano skakač s motkom. Većina ljudi koji se bave kulturom, zabavljeni njom, prolaze pored vlastitog života a da ga i ne primjete. Osnov Camusove genijalnosti je upravo izvanredna obдарost tim čulom za osjećanje svog postojanja, a talent pisca, smisla za cizeliranje fraze, kameonska magija stila čija se amplituda proteže od „Stranca“ i „Pada“ s jedne do „Ljetja“ i „Ospadnog stanja“ s druge strane, dolaze nakon toga. Zato je Camus jedan od rijetkih svetskih pisaca današnjice koja mogu ljudski ozbiljno shvatiti. Kod mnogih ostalih može nas zanimali ljepota izraza, ovaj ili onaj ritam rečenice, ova ili ona komparacija ili parafraza, ironični osmjeh ili ljutita grimasa. Kod Camusa je svaka rečenica protkana žilama autentičnog značenja i beznačaja, mudrosti i gluposti našega doba. I njegovog života. „Ne znam tko je rekao da ako se hoće dobro postaviti jedan komad treba osjetiti na rukama težinu dekoru. To je veliko pravilo umjetnosti“. „I u doba kad sam se bavio novinarstvom, predpostavljao sam posao prelamanja na mrmaru tiskare redakcijskom poslu i onoj vrsti propovijedi koja se naziva wodnik“. „Zbilja, ono malo morala kojeg znam, naučio sam na daskama kazališta i na nogometnim igraštvima koji će ostati moji pravci univerziteti“. I još jedan izazov pognutim plećima, uskim toraksima a dugim perima i jedinicima: „Da, u mome sam životu upražnjavao mnogo zanata, bilo po ukusu ili nuždi, pa treba vjerovati da sam ih sve uspio uskladiti sa literaturom, jer sam ostao pisac. Izgleda mi da bili prestao pisati tebi onda, kada bих pristao da budem samo pisac. A u kazalištu uskladjivanje dolazi automatski, jer je za mene teatar najviši od svih literarnih oblika, i svakako najuniverzalniji“. Sreća i apsurd izviru zajedno. Ili vrlo blizu. Treba filtrirati. Neki se boje smrćiti ruke. Pa ostanu bez ćelega. A to je već apsurd. Prisloniti ledja na lica ovog vježbalskog reflektora i prasišni praktikabla prodire u viši, intenzivniji svijet umjetnosti, za svoje mjesto sreće. „Ne sama realnost, ne sama imaginarnost, već imaginacija koja polazi od realnog.“ Više nije Stranac. Uklapa se u zajedničku avanturu onih koji idu zajedničkom cilju, ulaze u isti rizik i zajedno dijele radost na večeri premijere. Kazalište je mjesto istine, integralne istine, ljudske i umjetničke. Drugdje su iluzije i laž: „Uzmite jednog od onih neprofesionalnih glumaca koji figuriraju u našim salonom, u našim administrativnim institucijama. Stavite ga točno ovde, na ovu scenu. Pustite na njega četiri tisuće vati svjetlosti i komedija je gotova. Vidjet ćete ga na izvestan način golog u svijet lu istine.“

JEDAN KOJI NIJE HTIO U SAMOĆI KRALJEVATI NAD PRAZNIM...

„U samoći umjetnik, istina je, kraljuje, ali nad praznim“. Već počudno ljudi koji o stvarnom životu nemaju ni pojma, koji nisu ni izdaleka osjetili miris radosti i gornje, usudjuju se pisanjima studije, graditi sisteme, teorije i ideologije o egzistenciji, sreći, o smislu, i čudno, nitko se da sada nije sjetio da ih optuži zbog šarlantstva. Kad netko pokuša liječiti i za to primati novac a da ne zna anatomiju, izvode ga pred sud. A ova, posljednja Camusova faza, skrta stvarovanjem, bogata proizvijavajućima, najveća je afirmacija osnove Camusova djela, nerazlučive povezanosti sa životom. Ne mislim sigurno na povezanost u smislu blagopokojnog realizma, povezanost sasvim površnu, ef-

Vidio sam predstave „Rekvijema“ i „Bjesova“. Camus je, naročito za posljednju, napravio divovski posao, posao radnika, osjetio svu težinu dekoru na rukama“. Uzbudio je i usrećio, potakao na razmišljanje — tema i

... I KVALITET SREĆE

Camus je prije, u eseju „Donjunizam“ postavio pitanje sreće, njenih dimenzija i naravi. „Jed-

